

Ekolohikong Imahinasyong Filipino

Bagyong Yolanda, Pagbabago sa Klima, at Imperyalismo sa Tula at Tuluyang Filipino¹

Jeffrey Santa Ana

Abstrak

Ginagawang lunsaran ng papel ang antolohiyang pampanitikan na *Agam: Filipino Narratives on Uncertainty and Climate Change* upang dalumatin ang tinatawag na *ekolohikong imahinasyong Filipino*. Ipapakita ng papel kung paano tumutugon at tumutuligsa ang mga manunulat na Pilipino sa nararanasan ngayong karahasang dulot pagbabago sa klima sa pamamagitan ng pag-uugnay ng krisis pang-ekolohiya ng planeta sa panahong Antroposeno sa mga ibinaong kasaysayan ng imperyalismo, kolonyalismo, at neokolonyalismo, sa anyo ng global na pagkaunlad na kapitalista. Ipahahayag ng mga susuriing akdang pampanitikan ang isang ekokritikang Filipino na bumabalik sa karanasang pantao, sa pamamagitan ng isang ekopoetika ng pag-aalala, upang madala ang napakalawak na pagbabago sa klima sa loob ng lunan ng pag-unawa sa pag-init na global bilang nagmumula sa sa mga kapangyarihang kolonyal, at ilugar tayo upang maunawaan ang mga usapin ng katarungang pangkalikasan.

Mga Panandang Salita: ekolohikong imahinasyong Filipino; ekokritisismo; pagbabago sa klima; pag-init na global; Antroposeno; antropohenikong pagbabago sa klima; ekopoetika ng pag-aalala; katarungang pangkalikasan; mabagal na karahasan

¹Inilimbag na bilang “Filipino Ecological Imagination: Typhoon Yolanda, Climate Change, and Imperialism in Philippine Poetry and Prose,” sa librong *Southeast Asian Ecocriticism: Theories, Practices, Prospects*, na pinamatnugutan ni John Charles Ryan. Inililimbag dito ngayon ang salin nang may pahintulot mula sa may-akda at sa patnugot ng unang librong pinaglimbagan.

Tatangkaing palawakin ng papel na ito ang sakop ng postkolonyal na ekokritisismo upang maisama ang tuon sa Timog Silangang Asya sa pagbibigay boses sa kontemporaryong tula at tuluyang Filipino na naglalarawan sa paghaharap ng pagbabago sa klima at iba-ibang kultura sa buong Pilipinas. Sa pamamagitan ng pag-aaral sa mga akdang pampanitikang Filipino tungkol sa Bagyong Yolanda, na humagupit sa gitna ng bansa noong ika-8 ng Nobyembre 2013, igigiit ng papel na binabawi ng mga isinulat na ito ang mga naibaong kasaysayan ng imperyalismong Kanluranin sa kapuluan ng Pilipinas, at ginagawa nila ito sa pamamagitan ng tinatawag kong *ekolohikong imahinasyong Filipino*: isang panlipunang pag-aalala na kapwa nililikha at binabago ang isang postkolonyal na ekokritisismo upang ipagkasundo ang pagkasirang pangkalikasan sa loob ng kasayayan ng imperyalismo sa Pilipinas. Sa pamamagitan ng ekolohikong imahinasyon, inilalantad ng tula at tuluyang Filipino tungkol sa Bagyong Yolanda ang isang perspektibang postkolonyal na ekokritika na nagbubunyag, sa pamamagitan ng alaala kung paano pinasimulan ng imperyalismo, kolonyalismo, at neokolonyalismo (sa anyo ng global na pagkaunlad na kapitalista) ang krisis pang-ekolohiya ng planeta sa panahong Antroposeno.

Sa pamamagitan ng ekolohikong imahinasyon, ang mga nabanggit na akda, pagkatapos ng Yolanda at iba pang mapanalasang kinahinatnan ng antropohenikong pagbabago ng klima, ay nagpapahayag din at tumutuligsa ng isang pandama sa lugar, pagkakahugpong, at pakikiisa ng mga Pilipino sa kani-kaniyang mga lipunan at magkakaibang kultura. Sa pamamagitan nito, ipinahahayag nila ang isang ekokritikang Filipino na bumabalik sa karanasang pantao upang madala ang napakalawak na pagbabago sa klima sa loob ng lunan ng pag-unawa sa pag-init na global bilang nagmumula sa sa mga kapangyarihang kolonyal na nakabatay sa fossil fuel, at ilugar tayo upang maunawaan ang mga usapin ng katarungang pangkalikasan na bumubuntot sa karahasang pangkalikasan dala ng pagbabago sa klima. Isa itong karahasan laban sa mga Pilipino at sa kanilang kalikasan ng matitinding pangyayari sa panahon ng pagbabago sa klima, na tao rin ang may-likha sa malawak na materyal at makasaysayang mga puwersa ng imperyong Kanluranin: ang imperyalistang pagkakamal ng yaman ng global na hilaga, militarismo at teknolohiyang pandigma, ang polusyon at pagkasira ng pisikal na mga kalikasan, petrokapisismo, at ang mapanirang komodipikasyon at komersiyalisasyon ng likas na mundo ng Timog Silangang Asya at sa buong lawak ng global na katimugan.

Sa pamamagitan ng kanilang mga naratibo ng alaala na naglalandad ng katangi-tanging ekolohikong imahinasyon, nagpapahayag sa mundo ang mga manunulat na Pilipino sa tula at tuluyan ng mapanalasang kabayaran at kahihinatnan ng pag-init na global at pagbabago ng klima na likha rin ng tao.

Inilalagay tayo nitong mga mambabasa sa isang empatikong posisyon na isang pangangailangan upang mapanghawakan natin ang lawak ng pagbabago sa klima at sa pag-unawa sa mga suliranin ng katarungang panlipunan—isang posisyon na magpapahintulot sa ating makita ang isang bagay, sa mga salita ni Dipesh Chakrabarty, “from another person’s point of view. The ability, in other words, ‘to imagine systematically the predicament of another person’ adversely affected by climate change.” (Chakrabarty, “Humanities in the Anthropocene” 378) Sa pamamagitan ng pag-aaral sa mga naisulat sa antolohiyang pampanitikan na *Agam: Filipino Narratives on Uncertainty and Climate Change*,² inuurirang ang papel ang naibaong kasaysayan ng karahasang kolonyal sa Pilipinas sa panahon ng ekolohikong krisis na global sa panahong Antroposeno (Constantino). Ipinakikita ng papel kung paano inilalantad ng mga tula at tuluyan sa *Agam* ang isang ekolohikong imahinasyong Filipino na tumutugon at tumutuligsa sa pagbabago sa klima na hindi maihihiwalay sa pagtimbang sa pagkasira ng kalikasang dala ng imperyo, kolonyalismo, at neokolonyal na pagkaunlad sa Pilipinas.

Ang Bagyong Yolanda, Imperyalista, Militarismo, Fossil Fuel, at ang Antroposeno

Nagsulat si Gina Apostol sa *New York Times* noong ika-14 ng Nobyembre 2013, anim na araw pagkatapos ng Bagyong Yolanda (kilala sa labas ng bansa bilang Haiyan) na nanalasa sa lungsod Tacloban sa kapuluan ng Visayas. Ipinaalala niya ang kasaysayan at alaala ng imperyalismo ng Estados Unidos bilang tugon niya sa malawakang pagkasirang dala ng Yolanda sa mga buhay at kalikasan. Bilang isang masakunang kinahinatnan ng antropohenikong pagbabago sa klima, ipinaliwanag ni Apostol na hindi na bago ang mapanirang epekto ng Yolanda sa buhay ng tao at kalikasan sa Visayas:

Tacloban is my city, I grew up directly facing the Pacific Ocean, on the Philippine’ eastern shore, which takes the brunt of the yearly monsoons. Geography and history provide the textbook nickname of Leyte and Samar,

²Sa kasalukuyan, may ilan pang ibang nakalimbag na antolohiya ng mga akdang pampanitikan mula sa mga manunulat na Pilipino tungkol sa kanilang pagbabalik-tanaw sa mga karanasan noong Bagyong Yolanda taong 2013. Kabilang dito ang Eileen R. Tabios, ed., *Verses Typhoon Yolanda: A Storm of Filipino Poets* (San Francisco: Meritage Press, 2014), at Merlie N. Alunan, ed., *Our Memory of Water: Words after Haiyan* (Naga City: Ateneo de Naga University Press, 2016).

the provinces hardest hit by Haiyan: 'The Typhoon Path.' [...] The island of Leyte has always attracted opportunists [...] In a 1901 revolutionary battle in Balangiga, a historic town that Haiyan has devoured, Filipinos raided the American garrison—but Tacloban remained pacifist. Gen. Jacob H. Smith, who ordered his troops to make the island “a howling wilderness” and was later court-martialed for the butchery of Balangiga, held firm sway in Tacloban. Tacloban’s dubious hero worship and its attachment to colonial powers persists. Gen. Douglas MacArthur’s statue, celebrating his bronze khakis wading onto Red Beach in 1944, is still the crowning glory of the city’s parks—MacArthur remains untoppled. My favorite hotel, the charming, antique Hotel Alejandro, which was submerged last week, was used by MacArthur, in the run-up to America’s victory against the Japanese that cost thousands of Filipino lives, whose wartime efforts are still unrepaired. This history of surrender to awesome forces marks my city’s story. (Apostol)

Ang mga isla ng Samar at Leyte sa Visayas ay pangunahing lunan ng karahasan at pananalasa ng imperyalistang pananakop at militarismo noong Digmaang Pilipino-Amerikano (1899-1902) at Ikalawang Digmaang Pandaigdig nang maging commonwealth ng Estados Unidos ang bansa (1935-1946) at karumal-dumal na sinakop ng Imperyal na Hukbo ng Hapon (1942-1945). Kay Apostol, na ipinanganak at lumaki sa Lungsod Tacloban na pinakasinalanta ng bagyong Yolanda, kailangang unawain ang malawak na pagkasirang dala ng bagyo sa konteksto ng kasaysayan ng imperyalistang panlulupig ng Kanluran, pananakop, at digmaan sa Asya-Pasipiko. May nauna na sa labintatlong talampakang (apat na metro) daluyong ng bagyo na bumaha sa mga kalsada ng Tacloban, sumira sa paliparan ng lungsod, at ang mga nakamamatay na lumilipad na kalat na pumuno sa panganorin ng lungsod dala ng 195 milya bawat oras na hanging dala ng bago, ayon kay Apostol, ito ay ang militarista at mga gawaing pamuksa ng lahi ni General Jacob H. Smith na nag-utos sa pagpatay ng bawat lalaking Pilipino na lampas sa sampung taong gulang upang gawin ang isla ng Samar na “howling wilderness.” Tinatawag na Balangiga Massacre ng mga historyador ang nasabing pangyayari, isa sa pinakakarumal-dumal na yugto sa kasaysayan ng militarismo ng U.S. at karahasang imperyalista sa Timog Silangang Asya.³ Idinadagdag pa ni Apostol na napangunahan na ang malawak na pagkasira ng Lungsod Tacloban ng kautusan ni Heneral Douglas MacArthur na talunin ng hukbong militar

³Isang pangyayari ang Balangiga Massacre noong Digmaang Pilipino-Amerikano. Tinutukoy nito ang paglusob sa Ika-siyam na Hukbong Sandatahan ng Estados Unidos ng dumanong mga rebeldeng Pilipino sa bayan ng Balangiga, Samar, noong ika-28 ng Setyembre 1901. Sa pitumpu't apat na lalaki sa hanay ng U.S., apatnapu't walo ang namatay at dalawampu't dalawa ang malubhang nasugatan. Sa hanay ng mga rebeldeng Pilipino na lumusob sa Sandatahang US, dalawampu't walo ang namatay at dalawampu't dalawa ang nasugatan. Tingnan si Delmendo.

ng U.S. ang mga Hapon sa Look ng Leyte, isang malawakang banggaan na nakilala bilang Digmaan ng Leyte na nagdulot ng pagkasawi sa mga Americano, Pilipino at Hapones.⁴

Higit pang mauunawan ang bagyong Yolanda at iba pang masidhing pangyayari sa panahon na maiuugat sa pag-init na global na nagdulot ng matinding pagkasira at pagkawala ng buhay sa Pilipinas, higit bilang kinahinatnan ng mga teknolohiyang pandigma ng Kanluraning mundo na umaasa sa pagsunog ng mga fossil fuel, at ang militarismong imperyalista na umaabuso at sumisira sa kalikasan. Mula ika-19 hanggang kalagitnaan ng ika-20 siglo, nakasalalay sa pangangasiwa ng kontrol sa mga ekonomiyang kapitalista na nakabatay sa fossil fuel ang mga pagbabagong ginagawa ng Kanluran sa kanilang mga sandatang militar upang magkaroon ng kapangyarihang militar sa Asya-Pasipiko. Katulad ng pinapansin ni Amitav Ghosh, hindi sana yayabong ang kalakal at industriya ng Kanluraning kapitalismo “without access to military and political power” (109). Ang pagpapataw ng Kanluran ng pamumunong imperyal sa pamamagitan ng kapangyarihang militar sa Asya-Pasipiko ay bilang paghadlang sa kolonisadong rehiyon na umunlad sa sarili nitong teknolohiyang nakasalalay sa carbon. Sa paglikha ng “conditions in which Western capital could prevail over indigenous commerce” (Ghosh 109), siniguro ng imperyal na pamumuno na hindi magkakaugat at magagaya sa Asya-Pasipiko ang kapitalistang ekonomiya na nakasalalay sa fossil fuel na pinagbabatayan ng kapangyarihan at yaman ng Kanluran.

Nang mapalayas na ang mga pangunahing imperyong Kanluranin noong kalagitnaan ng ika-20 siglo, saka pa lamang nakapagsimula ang mga dating kolonisadong bansa ng Asya-Pasipiko ng sarili nilang mga ekonomiyang nakasalalay sa carbon at nakapagpalawak ng kanilang mga industriya ng fossil fuel. Isang yugto ng malawakang dekolonisasyon ang katapusan ng kolonyalismo at militarismong Kanluranin noong gitna ng ika-20 siglo, sa mga pangunahing ekonomiya sa Asya, lalo na sa China at India, na mabilisan ang naging pag-unlad sa pamamagitan ng fossil fuel, lalo na ng pagkonsumo ng naglalakihang uling, gumawa at nangasiwa ng sarili nilang mga kapangyarihang militar at politikal, at higit na binilisan ang

⁴Sa Digmaan sa Leyte (Oktubre 17-Disyembre 26, 1944), pinasok ng mga gerilyang Pilipino at puwersang Americano ang Look ng Leyte sa ilalim ng pamumuno ni Hen. Douglas MacArthur upang labanan ang Imperyal na Hukbo ng Hapon. Inaalala ng maraming historyador ang Digmaan sa Look ng Leyte (October 23-26, 1944) na naganap malapit sa mga isla ng Samar, Leyte, at Luzon, bilang pinakamalaking digmaang pandagat sa modernong kasaysayan. Libo-libo ang namatay sa kapwa panig. Kay MacArthur, naging pangunahin at pinakamahalagang operasyon ang Digmaan sa Leyte sa muling pagsakop ng mga Americano sa Pilipinas. Tingnan si Francia.

pagbuga ng greenhouse gas na nagdulot ng pag-init na global at nag-ambag sa pagbabago sa klima.⁵ Kung ididiin pa, naging tuntungan ang kapitalismong nakasalalay sa carbon ng industriyalismo at modernisasyon sa yugto ng dekolonisasyon sa Asya, at dahil dito iginigiit ni Ghosh na “the continent of Asia is conceptually critical to every aspect of global warming: its causes, its philosophical and historical implications, and the possibility of a global response to it”(Ghosh 97). Subalit, ang pangunahing papel ng Asya sa pag-init na global at pagbabago sa klimang dala ng tao ay kailangang unawain bilang bunga ng kasaysayan ng pagpasok ng imperyalistang Kanluran sa Asya-Pasipiko. Kung malaki man ang naiambag ng pagkakapasok pa lamang ng Asya at agarang industrialisasyon sa yugto ng Great Acceleration kung saan ang gawain ng tao, pangunahin ang isang ekonomiyang global na kapitalismo na pinananatili at pinalalawak sa pamamagitan ng pagsunog ng fossil fuel, na ngayon ang pangunahing puwersa ng pagbabago sa Sistema ng Daigdig (Chakrabarty, “Humanities in the Anthropocene” 381-382), dahil ito sa pagmamadali ng mga bansang Asyano na makaalpas sa kahirapan at makakamit ng pag-usbong na pang-ekonomiya sa pamamagitan ng mga teknolohiyang sumasalalay lamang sa carbon sa pagtatapos ng imperyong Kanluranin na karumal-dumal na nagpataw ng kawalang-katarungan, paghihirap, at kasalatan sa mga kolonya nito upang tiyaking mananatili silang hindi mangunguna sa yaman at kapangyarihan.⁶ Higit pang iginigiit

⁵Kailangang ipaalala na ang pinakabago at pinakanakababahalang pagtaas ng pagbuga ng methane mula sa Asya ay bunga ng mabilis na industrialisasyon at ang walang patumanggang pagtulak sa pagunlad na ekonomiko sa yugto ng dekolonisasyon. Isa ang methane sa mga pinakamalakas na greenhouse gas. Pina-init nito ang planeta nang walumpu't anim na ulit nang higit pa sa carbon dioxide. Iniulat ng isang pinakabagong artikulo sa *Yale Environment 360* na responsable ang methane sa sangkalima ng pag-init na global, at higit pa sa dumoble sa panganorin sa nakaraang 250 taon. Nahinto ang patuloy na pagtaas ng methane sa panganorin noong dekada 1990 at hindi nagbago sa loob ng halos isang dekada hanggang 2007, nang muling nagsimula ang pagbuga ng methane sa panganorin. Sinisisi ng mga mananaliksik ang mga magsasaka sa Asya sa biglang pagtaas ng ibinubugang methane. “Most of the post-2006 increase in methane emissions emanated from China, India, and Southeast Asia. In these growing and densely populated countries, which have only small areas of natural ecosystems, it seems that increased production from flooded rice fields and a growing number of livestock have been the likely culprits [...] The weather, acting to enhance microbial activity in both natural wetlands and flooded rice paddies, is more likely to blame [...] Since 2007, rising temperatures and changes in rainfall have created ideal conditions for microbial methane production. For example, many wetlands have been enlarged by heavy rains [due to climate change].” Tingnan si Pearce.

⁶Ang mabilis na industrialisasyon ng Asya sa panahon ng dekolonisasyon, kapanabay ng Dakilang Pagbibilis, ay nagtulak kay Ghosh na maparunggit na magtanong, “Could it be that imperialism actually delayed the onset of the climate crisis by retarding the expansion of Asian and African economies? Is it possible that if the major twentieth-century empires have been dismantled earlier, then the landmark figure of 350 parts per million of carbon

ni Ghosh na, “the impetus for industrialization in much of the world was a part of the trajectory of decolonization and the historical legacy of those conflicts is also embedded in the context of climate change negotiations. The end result is that these negotiations now resemble a form of high stakes gambling in which catastrophe is the card that is expected to trump all others.” (Ghosh 149) Nilalagom ni Ghosh na hindi maihihiwalay ang mga kasaysayan ng imperyalismo sa Asya-Pasipiko sa pagdating ng mga ekonomiyang kapitalista na nakabatay lamang sa carbon at ang globalisasyon ng ganitong ekonomiya na siyang naging batayan ng pagbabago sa klima na likha rin ng tao sa Antroposeno.

Upang munawaan para sa Pilipinas kung ano ang kahulugan ng *sanhi-tao* para sa antroposenikong pagbabago ng klima, kailangan nating unawain na may mahabang kasaysayan ang pagbabago sa klima, hindi lamang sa pagsalalay ng imperyalismo at militarismong Kanluranin sa enerhiya ng carbon para sa digmaan at nakasisira ng kalikasang pagkakamal ng yaman, kundi sa ang nakaraan din nito ay hindi maihihiwalay sa katatapos pa lamang na kasaysayan ng pagkaunlad ng global na kapitalismo. Ang ganitong pagkaunlad, na tinatawag ng mga postkolonyal na ekokritiko bilang “self-privileging discourse of neocolonialism” (Huggan at Tiffin 32), ay kumakasangkot ng mga instistusyong piskal ng mayayamang bansa sa global na hilaga, katulad ng International Monetary Fund at ng World Bank, na nagpapautang ng pera sa Pilipinas at iba pang dating kolonisadong mahihirap na bansa sa global na katimugan. Ang ganitong pandarambong na gawain ng pagpapautang ay nagbabaon sa mahihirap na bansa sa mga kautangang nagkakahalaga ng daang bilyong dolyar para sa mga polisiyang nagbabago sa mga estruktura at para sa isang sistemang kalakal na kapitalista na sumasalalay sa fossil fuel at pagkakamal ng yaman na nakasisira ng kalikasan. Sa pamamagitan nitong mga pamamaraan ng pagkaunlad na kapitalista, nagpapakasasa ang mayayamang bansa ng global na hilaga upang busugin ang kanilang mga kabang-yaman nang sinisingil ang mahihirap na bansa na magbayad ng kanilang utang sa malabis na interes na nag-aagaw ng mga pondo mula sa mga proyektong higit na nangangailangan ng pera upang lutasin ang kahirapan, mga kagamitan sa agrikultura, at ang kakayahang makaagapay sa mga sakunang nangyayari dala ng pagbabago sa klima.

Katulad ng idinadagdag na paggigiit ni Apostol nang aminin niyang, “It is easier, after all, to blame nature for the thousands dead rather than on the choices we make [...] of our continuing pillage of forests, of our clinging to Western allies that spurn our demands for a forceful response

dioxide in the atmosphere would have been crossed long before it actually was?” Tingnan si Ghosh 110.

to climate change,” nagtataguyod ang mayayamang bansa ng mga balaking pagkaunlad na kapitalista sa Pilipinas na sa huli ay lalo lamang nakasisirapa ng kalikasan ng bansa, nang ginagawa itong higit na mabuway sa harap ng sakuna ng pag-init na global. Sa ganitong pamamaraan, naitatanikala ang Pilipinas sa mga neokolonyal na ugnayan sa mayayamang bansa na ibinabandera ang pagkaunlad na fossil fuel at pagkakamal ng yaman bilang paraan ng pagkakaroon ng pag-unlad ng ekonomiya at pagkakapantay-pantay. Tinuligsa ng mga postkolonyal na ekokritika ang ganitong mga balakin ng pagkaunlad bilang “naturalization of capital” na ipinatutupad ng mga transnasyonal na mga korporasyon sa mahihirap na bansa bilang “economic schemes of modernization and progress” (DeLoughrey at Handley 19). Habang ibinebenta ng mga transnasyonal na korporasyon na umaasa sa mga fossil fuel ang pagkaunlad na kapitalista bilang global na padron ng pag-unlad at pagkakapantay-pantay, hindi pantay silang nag-aambag sa pag-init na global at sabay na tumatangging managot sa mga pagkasirang dala ng tumataas na dagat, tagtuyot, malalakas na bagyo, at iba pang malalang epekto ng pagbabago sa klima. Sa kanyang artikulo, tinutukoy ni Apostol ang lumalalang kahirapan at pagkasira ng kalikasan bilang dulot ng mga balakin ng pagkaunlad na kapitalista sa Pilipinas na nakapagpapaalala sa kanya ng pagkakabaon ng bansa sa loob at sa patuloy na pagkakakabit nito sa mga kolonyal na kapangyarihan noon at ngayon.

Postkolonyalismo, Ekokritisismong Filipino, at Katarungang Pangkalikasan

Sa pag-uugnay ng mga sakuna ng pagbabago sa klima, na ipinakita ng “kahanga-hangang lakas” ng pananalanta ng Yolanda, sa kasaysayan, alaala, at pamamayani ng mga neokolonyal na kapangyarihan sa Pilipinas, iminumungkahi ni Apostol ang halaga ng pag-aalala at pagbawi ng mga kasaysayang imperyalista bilang mga kritikal na suliranin na dapat nasa pinakapuso ng ekokritisismong Filipino. Ngunit lumilikha ang kanyang mungkahi ng mga tanong tungkol sa paglalapat ng mga padron ng postkolonyal na ekokritika sa mga akdang pampanitikang Filipino na naglalarawan sa pag-init na global at nagtatangkang dalhin ang kalakhan ng heograpiko at temporal na sakop sa loob ng larangan ng pag-unawa kung paano hindi maihihiwalay ang pagbabago sa klima sa mga kasaysayan ng imperyalismo sa Pilipinas at sa higit na malawak na Asya-Pasipiko. Anong mga pampanitikan at pormalistikong estratehiya ang litaw sa mga sulating Filipino tungkol sa pagbabago sa klima na nangangailangan ng pag-aalala at

pagbawi ng mga kasaysayan ng imperyalismo? Paano inilalarawan at inuunawa ng ekokritisismong Filipino ang katarungang pangkalikasan sa pagkakalapat nito sa mga sulating Filipino tungkol sa pagbabago sa klima? At higit na padaplis, paano dinadala sa pagpansin ng mundo ng ekolohikong imahinasyon sa mga sulating ito ang saklaw at karahasan ng pagbabago sa klima sa Pilipinas sa mga pamamaraang *nakikisangkot* sa pagpapakahulugan sa pagbabago sa klima na tao rin ang may gawa. Tinatanong ko ang ganitong mga tanong nang iminumungkahi na maipakikita ng isinulat ni Apostol, kung uunawain kahit papaano bilang postkolonyal na ekokritisismo, kung paano natitipon ng tula at tuluyang Filipino tungkol sa bagyong Yolanda ang mga susing suliranin sa postkolonyalismo, ekokritisismo, at katarungang pangkalikasan na tumutukoy sa karanasan ng mga Pilipino na naging saksi sa pagbabago sa klima, nang ginagawa sa pag-aalala ng kasaysayan ng karahasang imperyalista. Isa itong pag-aalala ng malawakang pagsira ng kolonyalismo sa mga buhay at kalikasan na nanghihimasok sa at kinukuwestiyon ang pagdalumat ng Antroposeno sa gawaing pantao bilang pangunahing impluwensiya sa klima at kapaligiran. Itinuturing ng ganitong siyentipikong pormulasyon ang tao bilang nag-iisa at monolitikong kabuoan, at nagbubulag-bulagan sa katotohanan na ang pagkakaipon ng mga greenhouse gas sa panganorin, na sanhi ng pag-init na global, ay dala ng kasaysayan, at pinakapangunahin, ng higante at masisibang pagkonsumo sa mauunlad na bansa, partikular ang Estados Unidos (Ghosh 93). Katulad ng ipinaalala sa atin ni Dipash Chakrabarty, ang mga kapitalistang ekonomiyang sumasalalay sa fossil fuel ng mayayamang bansa ang pinakapangunahin at makasaysayang puwersang nagtulak sa “figure of the human in the age of the Anthropocene, the era when humans act as a geological force on the planet, changing its climate for millenia to come” (Chakrabarty, “Postcolonial Studies” 2). Masugid na sinusuri ng kritika ni Chakrabarty ang ahensiya ng tao sa Antroposeno, kung paano “the scientific literature on global warming thinks of humans as constitutively one—a species, a collectivity whose commitment to fossil fuel based, energy-consuming civilization is now a threat to that civilization itself” (Chakrabarty, “Postcolonial Studies” 2).

Sa ganitong usapin, iminumungkahi ko na ang mga manunulat ng panitikang Filipino, kapwa sa Pilipinas at sa loob ng diaspora, ay tumutugon sa matitinding pagbabago sa klima, tulad ng Yolanda, sa mga pamamaraang hindi maihihiwalay sa pag-aalala at pagtitimbang sa epekto ng nakaraan at kasalukuyang kolonyal na kapangyarihan. Pinarurunggitan ng mga nasabing manunulat ang katarungang pangkalikasan na tumatanging kalimutan ang karahasang imperyalista sa Pilipinas—karahasang nakapaloob sa mismong kahulugan ng antroposenikong pagbabago sa klima. Bilang mga akdang pampanitikan ng postkolonyal na ekokritisismo, sinusuri din ng tula at tuluyang Filipino na tungkol sa bagyong Yolanda ang Antroposeno bilang

nungkahing yugto na nagpapalitaw ng dalumat ng epekto sa kalupaan ng lahat ng gawain ng tao. Sa pamamagitan nito, pinaghuhugpong ng mga sulatin sa Antroposeno ang karahasan ng kolonyalismo ng global na hilaga at ang pagkaunlad na neokolonyal. Sa pamamagitan ng pagtawag sa kasaysayan ng imperyalismo, inaalala ng mga sulating ito at pinalilitaw na ang pang-militar at pang-ekonomiyang pangigingibabaw na nakasalalay sa fossil fuel sa Asya-Pasipiko ang pinakamahalagang epekto sa kalupaan ng gawaing pantao sa Antroposeno. Sa ganitong pagbasa, tinatanggihan ng mga sulatin ang pagtalikod ng Antroposeno sa responsabilidad ng global na hilaga sa pag-iipon ng karamihan sa mga greenhouse gas sa panganorin na lumilikha ng pagbabago sa klima. Sa pagtawag sa alaala ng imperyo ng Kanluran at ng ekonomiya nitong nakasalalay lamang sa carbon, ipinahihiwatig ng mga sulatin kung paano ang mayayamang bansa sa global na hilaga na nagbubuga ng mga carbon ang makasaysayan at ang *siyang* pangunahing puwersa ng antropoheniko at masakunang pagbabago sa Sistema ng Daigdig.

Alaala, Ekolohiya, at Pagbabago sa Klima sa Agam

Ang bagyong Yolanda ang pinakamalakas na naitalang bagyo na bumagsak sa lupa. Binulabog nito sa gitnang Pilipinas ang telekomunikasyon, agrikultura, at impraestrukturang pantransportasyon, na nakapagpabagal sa pagbangon at mga operasyong pansagip nang ilang linggo. Buong mga probinsiya at mga lungsod sa mga isla ng Samar at Leyte ang naghirap sa malawakang pagkasira at pagkasalanta. Dagdag pa sa pagkakapatay sa higit sampung libong tao sa mga nabanggit na isla, naapektuhan ng Yolanda ang mahigit labing-anim na milyong katao at napilitiang lumikas ang 4.1 milyon. Dalawang taon pagkatapos ng bagyo, dumagsa ang internasyonal na tulong sa mga lugar ng sakuna samantalang hindi mahusay na napangasiwaan ng mga lokal na pamahalaan ang mga pagsusumikap na tumulong dahil sa korapsiyon at pandarambong. Ngayon, aabot ng 1,600 na katao ang nawawala pa rin sa Visayas (ABS-CBN Investigative and Research Group).

Pagkatapos na pagkatapos ng Yolanda, nagpahayag ang mga manunulat na Pilipino at mga alagad ng sining, kapwa sa Pilipinas at sa diaspora (i.e. mga Pilipino sa labas ng bansa na naninirahan at nagtatrabaho sa buong mundo) ng kanilang dalamhati tungkol sa sakuna. Sama-sama nilang itinuo ang kanilang dalamhati sa pamamagitan ng pagtutulong-tulong na lumikha ng mga tula at tuluyan na uminog sa bigat ng damdamin ng kanilang tugon sa Yolanda bilang sakunang pangkalikasan na nakaapekto sa

mga Pilipino sa bansa at sa diaspora sa mga darating pang taon. Sa ganitong bagay, inilalantad ng kanilang mga isinulat ang tinawag ng ekokritikong Pilipino na si Rina Garcia Chua na isang mahalagang etikal na layon ng tulang Filipino tungkol sa mga sakunang pangkalikasan: ang ipahayag “that you are doing something about it and that you are, ethically, addressing what had happened” (Chua 33). Naging saksi ang mga tulang Filipino tungkol sa sakunang pangkalikasan sa mga nabanggit na sakuna, at kaakibat nito, hindi lamang sila tumulong sa atin upang maalala natin at muling sariwain ang mga sakuna at mga pagkamatay (“help us remember and commemorate disasters and deaths”) kundi upang gamutin ang trauma sa pamamagitan ng damdaming panlipunan ng pagkakaligtas (“heal the trauma through communal feeling of survival”) (Chua 42). Sa pagtatangkang ipahayag ang kanilang pighati at sabay na mangalap ng pera upang tulungan ang mga tao sa Samar at Leyte na nasalanta ng Yolanda,⁷ gumalaw ang mga manunulat at mga alagad ng sining na Pilipino nang sama-sama upang makabuo ng mga antolohiyang pampanitikan na nagtangkang bigyang saysay ang sakunang idinulot ng Yolanda, hindi lamang sa konteksto ng kasaysayan ng Pilipinas bilang dating kolonya ng Estados Unidos sa pamamagitan ng ekonomiko, militar, at kultural na impluwensiya,⁸ ngunit sa kasalukuyan ding kalagayan ng neokolonisasyon ng Pilipinas sa mga global na polisiya ng pagkaunlad na kapitalista.⁹ Sa pagbibigay saysay sa epekto ng pananalanta ni

⁷Ibinigay ang lahat ng mga nalikom para sa AGAM sa mga non-profit agency para sa pagtulong sa mga nasalanta.

⁸Pagkatapos ng Digmaang Pilipino-Americano (1899-1902), sinakop at pinamahalaan ng Estados Unidos ang Pilipinas bilang kolonisador nito sa loob ng halos limampung taon (1899-1946). Sinakop ng U.S. ang Pilipinas sa pamamagitan ng pananakop militar at paggamit ng sistema ng politikal at pang-ekonomikong dominasyon na ipinatupad at pinanatili sa pamamagitan ng mga ideolohiyang panlahi ng mga Americano ng pananaig ng mga puti. Tingnan sina Kramer at Rodriguez.

⁹Sa “mga ideolohiya ng pagkaunlad,” tinutukoy ko dito ang pagtatangka ng mayayamang bansa ng global na hilaga na pakinabangin ang mahihirap na bansa sa global na katimugan ng mga teknikal at pinansiyal na tulong na umaayon sa model ng pag-unlad na kapitalista ng global na hilaga. Katulad ng ipinakita ng mga postkolonyal na mga ekokritiko na sina Graham Huggan at Helen Tiffin, ang ganitong anyo ng estratehikong altruismo ay, sa ibabaw nito, ay nangangahulugang paghilumin ang guwang sa pagitan ng mayayamang bansa ng global na hilaga (karamihan sa kanila mga dating kolonisador) at ng mga pinagkaitang bansa ng global na katimugan (karamihan sa kanila mga dating kolonya ng global na hilaga) (30). Ngunit ang mga benepisyo ng mga gawain ng pagkaunlad na kapitalista ng global na hilaga, na inaabot sa global na katimugan sa kunwang ginabayang modernisasyon ng mga ahensiyang pang-ekonomiko tulad ng IMF Bank at International Monetary Fund, ay sa huli’y nakatuon sa sariling mga ekonomiko at politikal na tunguhin ng global na hilaga upang kontrolin ang sistema ng pamilihan ng global na capital (Huggan at Tiffin 31). Kung kaya, ang ganitong pagkaunlad na postkolonyal na ginawa sana “to address the persistence of poverty, environmental degradation and the violation of human freedom in the

Yolanda sa Pilipinas sa konteksto ng pagkakasailalim ng bansa sa nakalipas at kasalukuyang pakikialam na imperyalista at kolonyal na kapangyarihan, nakalikha ang mga manunulat at alagad ng sining na Pilipino ng isang espasyo para sa kamalayang ekolohiko, isang espasyong nagpapamalay ng saklaw ng pagbabago sa klima sa antas pamplaneta sa loob ng isang larangan ng pag-unawa sa malawakang makasaysayan at heograpikong saklaw naman ng imperyalismo at pagkaunlad ng global na kapitalismo.

Hindi lamang sumasalamin ang tula at tuluyan sa *Agam* ng paghaharap sa pagitan ng global na pagbabago sa klima at iba-ibang kultura sa buong kapuluan ng Pilipinas, ngunit isinasagawa din ng antolohiyang isinulat sa walong magkakaibang wikang Filipino ang pag-aalala at pagiging saksi sa panghihimasok ng imperyalistang Kanluranin bilang siyang sanhi at kabayaran sa masalantang pagbabagong pangkalikasan sa kapuluan ng Pilipinas. May dalawampu't anim na imahen at akda sa loob ng libro (bawat isa'y nasa orihinal nitong wikang Filipino at isinalin din sa wikang Ingles), na isinulat ng dalawampu't apat na may-akda na kumakatawan sa malawak at magkakaibang disiplina—panulaan, pamamahayag, antropolohiya at agham—lahat nagpapatunay sa Yolanda bilang matinding pangyayari sa panahon ng pagbabago sa klima. Sa kanyang pagpapakilala sa antolohiya, ipinaliliwanag ni Renato Redentor Constantino na ang pamagat ng libro na “agam” ay pag-aagam-aagam, nagpapahiwatig ng pandududa at kawalang katiyakan. Ipinahihiwatig nito ang pinakaubod at saklaw (“the very core and breadth”) na kailangan ng libro upang ilantad ang “singular purpose, because apart from disquiet and doubt, agam also means a memory of the past, and the ability to think” (Constantino xvii). Bawat tula at tuluyan sa *Agam* ay may kasamang imahen ng mga taong naninirahan sa isla ng Leyte na nakaligtas sa Bagyong Yolanda. Magkakasamang ipinahahayag ng mga sulatin at imahen ang pananaw ng mga mamamahayag na Pilipino, alagad ng sining, at panitikero tungkol sa masalantang epekto ng pag-init na global sa Pilipinas, isang bansang madaling masira ng mga epekto ng pagbabago sa klima dahil sa kasaysayan nito bilang isang bansa sa Timog Silangang Asya na minsang sinakop ng Estados Unidos, at sa ngayon, ang kalagayan nito bilang isa mga nakahilerang mahihirap na bansa sa Timog Silangang Asya na nagtangkang ligawan ang mga transnasyonal na korporasyon sa isang pamamaraang hindi maihihiwalay sa ikasisira ng kalikasan.¹⁰

contemporary globalized world” ay nananatiling pinagkakakitaan ng mayayamang bansa samantalang nagpapalaganap ng di-pagkakapantay-pantay sa hanay ng mahihirap na bansa, at pinahihintulatang ipaglaban ng global na hilaga ang sarili nitong “adherence to freedom, democracy and human rights” (Huggan at Tiffin 31-32).

¹⁰Iपालiliwanag ni Rob Nixon kung paano nagsanhi ang mga balakin ng pagkaunlad ng mga global na kapital ng pagkasirang pangkalikasan sa Pilipinas at iba pang bansa ng global na katimugan: “Some years back, the Philippine government placed an ad in *Fortune* magazine

Bilang paglilinaw, nagbibigay ang mga naratibo sa *Agam* ng isang postkolonyal na ekokritikal na pananaw sa antropoheniko at makasaysayang sakuna na ang pagbabago sa klima sa Timog Silangang Asya. Inilalagay ng mga isinulat ang malawakang saklaw ng pag-init na global sa loob ng larangan ng pag-unawa ng tao sa pagpapakita sa atin ng mapanirang pagbabanyuhay ng pagbabago sa klima sa likas na kapaligiran at ng mapanalantang epekto ng nasabing pagbabago sa ekolohikong aspekto ng agrikultura at mga gawain sa kabukiran. Bilang pagtitiyak, naglalarawan ang mga sulatin ng mga aspekto ng pagsasaka at buhay sa bukid na may mga katangian ng tulang georgic at naratibong pastoral. Ngunit dahil sumasanhi ang pagbabago sa klima ng biglaan at malaking kasiraan sa mga halaman at hayop sa Pilipinas, nang nakalilikha ng sakuna sa biodibersidad ng kapuluan, malabis na naiba ang pang-araw-araw na buhay ng mga mangingisda at iba pang magbubukid na nakasalalay ang kabuhayan sa isang malusog na ekosistema. Kung kaya, pinalilitaw ng mga naratibo sa *Agam* kung paano radikal na naputol ang paninirahan sa daigdig sa pakikiugnay nang may tungkulin at responsabilidad (“coming to dwell on the earth in a relation of duty and responsibility”) (Garrard 117) para sa mga rural na Pilipino na naninirahan at nagtatrabaho sa kanilang mga tahanan sa isla. Bilang isa sa mga tagapag-ambag sa libro, ipinaliliwanag ni Leonicio Amadore, na ginagawa ng mga alagad ng sining at manunulat sa *Agam* na basahin ang mga “signs of climate change from the thickness of the clouds, the swaying of twigs and leaves, the changing color of the sky; measure the impacts of climate change through the quantity and quality of fish they catch, their harvest and food on the table” (Amadore xvi). Sa ganitong kritikal na pamamaraan, mga naratibo ang mga isinulat sa libro tungkol sa mga mangingisda at magbubukid na siya ngayong pinakahayag na apektado ng pagbabago sa klima. Kapag pinagsama-sama, binubuo ang mga naratibo ng ekokritikal na pagtitimbang ng mapanalantang epekto ng pag-init na global sa dating malusog na ekosistema ng Pilipinas.

that read: ‘To attract companies like yours, we have felled mountains, razed jungles, filled swamps, moved rivers, relocated towns [...] all to make easier for you and your business to do business here’ [...] This process has been most acutely damaging in the equatorial belt that girdles the earth’s midriff from Ecuador, Bolivia and Brazil; through Surinam and Guyana; on through Nigeria, Cameroon, and the Central African Republic, Gabon, and Congo; to the Philippines, Malaysian Borneo, Indonesia, and New Guinea.” (117)

Tungo sa isang Ekokritisismo ng Timog Silangang Asya sa Tula at Tuluyan ng *Agam*

Sa pamamagitan ng mga metapora at tropo ng ekokritisismo, tulad ng taludturang georgic at naratibong pastoral na naglalarawan ng biglaan at apokaliptikong pagkasira dulot ng pagbabago sa klima sa biodibersidad ng kapuluan ng Pilipinas, ipinahahayag sa mundo ng tula at tuluyan ng *Agam* ang nabalang na buhay ng mga rural na tao sa isla na naging saksi sa kabayaranang pantao at kinahinatnan ng pag-init na global: ang tumataas na dagat na lalong nagiging asido, nasisirang buhay dagat, nalulubog na mga sakahan at nakokontaminang mga tubig tabang na pangangailangan sa patubig ng mga pananim; ang tuloy-tuloy na pag-ulan na bumabaha sa mga bayan at baryo, nang winawasak ang mga tahanan at pinamumugaran ng hindi mabilang na mga sakit; at ang hindi pa kailanman naitatatalang mga bugso ng hangin ng malalakas na bagyo na bumabayo sa kalupaan ng mga pagbahang pumapatay sa libo-libong tao at nawawalan ng tirahan ang milyon pa. Sa representasyon nito ng mga Pilipino na umiyyak at nagdadalamhati sa malawakang salanta at pagkawala ng buhay na dulot ng Yolanda at iba pang matitinding pangyayari sa panahon dala ng pagbabago sa klima, inilalarawan ng mga isinulat sa antolohiya ang epekto ng tao na nagtulak sa Daigdig patungo sa Antroposeno, at itinatali nila ito sa epekto ng mga kasaysayan at alaala ng imperyalismo. Mga katangian ito ng kapwa postkolonyal at ekokritikal na pananaw na Filipino, na iginigiit ng papel na ito bilang mahalaga sa pagdadalamat ng katangi-tanging ekokritisismong Asyanong Timog Silanganin na maaaring masinop na tumugon sa masalantang epekto ng pagbabago sa klima sa rehiyon ng Timog Silangang Asya.

Kunin natin, bilang halimbawa, ang mga tulang “He Said” ni Ricardo M. de Ungria, isang makatang ipinanganak sa Maynila na naninirahan na ngayon sa isla ng Mindanao, at “How Do You Read the Clouds?” ng makatang Cebuano na Grace R. Monte de Ramos. Bilang dalawa sa pinakalitaw na tula ng *Agam*, ipinakikita ng dalawang tula ang masalantang kinahinatnang ekolohiko ng pagbabago sa klima sa pamamagitan ng alaala ng mga tagapagsalaysay ng tula, mga magsasaka sa isla na inaala ang dating magagandang panahon nang nakapagpapalaki at nakapag-aani pa sila ng mga pananim nang walang puknat. Panahon iyon ng pastoral na kasaganaan para sa mga magsasaka, bago pa sila inilayo ng lumalalang bahang dulot ng malalakas na pag-ulan at tumataas na dagat sa kanilang dating mahigpit na pakikiugnay sa likas na kapaligiran, nang binabago ang dating masagana at sari-saring tanawing biolohiko patungo sa isang kontra-pastoral na pagkagutom. “Before,” sinasabi sa atin ng magsasaka sa tula ni de Ungria, “I could plant with confidence on the right day of the month.”

I didn't have to think about it, the way there is no need
to think whether the sun will rise or not in the morning.
Come harvest day, I was able to bring home many blessings.
Our table was always full and we earned
from the *palay* sold at the market.
I could afford to send the children to school
and there was money to buy iron sheets and wood for the kitchen
I was saving up for downstairs of our hut. (De Ungria 11)

Sa pagsasariwa sa alaala ng mga imahen ng kasaganaang agrikultural—ang palay na ibinenta sa palengke (“palay sold at the market”) at ang araw ng aniha (“harvest day”) na bumubusog sa mesang laging busog (“table [that] was always full”) ng pamilya—inaalala ng magsasaka ang higit na masaganang panahon na idinudulot ng balanse at malusog na ekosistema. Ang ganitong pastoral na imahen ng isang malagong ekonomiyang pansakahan na nagpapahintulot sa magsasaka na mag-uwi ng maraming biyaya (“bring home many blessings”) ay kombensiyon ng ng talutdturang georgic na nagdidiiin ng ekolohiko at espiritwal na tahanan ng mga magbubukid at rural na tao na sumasalalay sa isang malusog at maaasahang likas na kapaligiran para sa pag-aaning agrikultural. Para sa magsasaka sa tula, ang kaniyang tiyak na paggalang sa wastong araw ng buwan (“right day of the month”) sa pagpupunla ng palay sa kanyang sakahan ay may ipinagpapalagay na ugnayang agrikultural sa kalikasan na bumabalik pa sa mga ninuno, ritwalistiko at mapapakinabangan; dahil magagawa niyang magtanim nang buo ang tiwala (“could plant with confidence”) nang taon-taon dahil sa mga nauna sa kanya na siyang pinagmanahan ng isang tunay na tradisyon na kumikilala sa wastong panahon ng pagpupunla ng kanyang palay.¹¹

Sa tula ni Monte de Ramos, naglalarawan ang imaheng georgic at pastoral ng isang mutuwal na ugnayan ng pagkakaibigan sa pagitan ng magsasaka, na isang babae, at ang siklo at ritmo ng panahon sa isla: “Rain is the farmer’s friend, / Soothing water for a parched earth, / Bringing vigor to plowing, to transplanting the seedlings / To their places in the field.” (Monte de Ramos 36) At matagal na ang ganitong maamo, at ugnayang makakaasa sa isa’t isa: “As it was in the beginning / Now and forever / In the years without end.” (Monte de Ramos 36) Hangga’t natututo ang magsasaka na mamuhay at maghanapbuhay sa islang tahanan sa pamamagitan ng alaala ng mga ninuno, na umasa ding umunlad sa kanilang mga islang tahanan sa kung ilang magkakasunod na salinlahi, ginagamit pareho ng mga tula nina de

¹¹Isang akdang tuluyan sa *Agam* ang “Agayagos” ni Arnold Molina Azurin na gumagamit din ng retorikang ekolohiko at imaheng pastoral upang ilarawan ang matagal nang ugnayan (ang “sinaunang alaala” niya) ng magsasakang Pilipino sa mga siklo ng panahon at ritmo ng likas na kapaligiran. Tingnan kay Azurin 44.

Ungria at Monte de Ramos ang tropo ng *tahanan* upang ipahiwatig ang “long term imbrication of humans in a landscape of memory, ancestry and death, of ritual, life and work” (Garrard 118). Sumusunod dito, ang tahanan ng magsasaka sa matagal na pakikiugnay nito sa buhay na biodibersidad ng isla, ay nagpapatunay kung gaano malalim na nabubuo ang tahanan at ginhawa para sa sarili at sa sariling pamilya—ang ginhawa ng magsasaka at kaligtasan para sa sarili niya at para sa kanyang pamilya—ng maaasahang ugnayan sa balanseng ekosistema ng isla.

Ngunit, ang ganitong maaasahang tuloy-tuloy na pakikiugnay sa likas na kapaligiran ay radikal at marahas na magpapalit dahil sa malawak na pagkasalanta sa mga halaman at hayop ng isla dala ng pag-init na global. Sa gitna ng mga hindi pangkaraniwang pangyayaring pampanahon na sumisira sa mga pananim, nagsusumamong nagtatanong ang magsasaka sa tula ni Monte de Ramos, “But what has the passage of time wrought / If not great changes in the heavens?” (Monte de Ramos 36) Kapitalit ng maaasahan at produktibong panahon ng tag-ulan ang dumating ay ang tagtuyot na nagdala ng luha na wawasak sa sinaunang simbiotikong relasyon sa pagitan ng magsasaka at ng mga ritmong pangkalikasan ng isla: “The heat is fierce in the summer months, / As though the sun’s fury were focused / On the cared-for land. / The leaves are yellowed. / The fruits are shrivelled.” (Monte de Ramos 36) Hindi mawaring pagkasira at pagkawala dala ng matitinding pangyayaring pangklima ang gugupo sa magsasaka sa tula ni de Ungria. Hindi pa kailanman nararanasang pagbaha dala ng bagyo ang magbubura sa kanyang sakahan at raragasa sa kanyang bahay, ititiwalag siya sa lupain ng kanyang isla na kailanpama’y naging lugar, nang ilang salinlahi, ng awtentikong tradisyon ng tuloy-tuloy na pagpapatubo ng pananim at pananahanan. Idedeklara ng magsasaka:

But now, since three years ago
the deluge brought by the typhoons has arrived,
which we didn’t have before. We’ve had rains
but these were only regular rains
enough to meet the needs of the earth.
The rains these days are flung forward by rugged winds
blown hither and thither, with no other end except
to peel off roofs and pummel the walls.
Drumsful of water spew forth from it.
In the morning the ricefields are fishing grounds—
a lake thrown up by thunder in the darkness of the night.
The harvest is affected. Especially when typhoons come one after the other,
nothing’s left to reap. The grains are thin and the rice
tastes differently. Our table has gone lean and there’s no *palay* to sell anymore.

It's also tough to catch fish now in the sea, said a friend of mine—
either the current has probably changed directions
or the fish have all gone to hide in the navel of the sea. (De Ugria 11)

Hinaharaya ng poetika ni de Ungria ang hindi sukat maisip na saklaw ng pagbabago sa klima sa paglalarawan ng pagtaas ng dagat at matitinding pag-ulan dala ng pag-init na global na nagsasanhi ng mapanalantang pagbaha at magbabaliktad ng mundo ng magsasaka. Lubusang maglalaho ang pagsasalalay niyang simbiotiko sa likas na kapaligiran ng isla habang pinagmamasdan niya ang pagragasa ng bahang dala ng bagyo na lumilipol sa kalupaan at lumulunod sa kanyang mga pananim: “In the morning the ricefields are fishing grounds—a lake thrown up by thunder in the darkness of the night.” Sa kanya ring tula, binibigyang larawan ni Monte de Ramos ang katastropikong saklaw ng pagbabago sa klima sa pamamagitan ng pagpapakita ng pagkasira ng seguridad sa pagkain na dala ng pagtaas ng dagat at pagbahang dala ng bagyo dahil sa pag-init na global. Sa pagdadalamhati sa pagkasira ng kanyang mga pananim, pinapangarap ng magsasaka ang pananariwa ng mga nagdaang panahon kung kailan maasahan ang pagdating ng ulan; ngayo’y tumatangis siya: “What has happened to our weather? / The paths of the winds have changed. / The rainy months have moved. / Why has the southwest wind lost / Its way, no longer arriving on the usual day? / Fathoms of rain have crashed / Onto the fields!” (Monte de Ramos 36-37) Katulad ni de Ungria, may ibinibigay si Monte de Ramos na metonimikong testamento sa traumatikong epekto ng pagbabago sa klima sa Pilipinas— isang pag-aalala sa lugar at likas na kapaligiran na patunay kung paano nagbabago ang klima ng ating planeta dala ng pag-init na global.

Ipinalalabas ng dalawang naturang tula, katulad ng iba pang akda sa *Agam*, ang mnemonikong relasyon sa pagitan ng lugar at likas na kapaligiran at ang mga pinalilitaw na hamon ng kanilang pagbawi sa panahon ng Antroposeno. Katulad ng ipinaliwanag sa pamamagitan ng alaala ng mga tagapagsalaysay na magsasaka ng mga tula, maiuuwi ang representasyon ng lugar at kapaligiran sa isang ekosistema, na mapanalanta nang binago ng matitinding pangyayari sa panahon ng pagbabago sa klima. Mula sa isang postkolonyal na ekokritikal na perspektiba, hinaharaya ng parehong tula ang paglisan ng mga tao at lugar sa isla sa pamamagitan ng mga metaporang pangkalikasan at mga kasangkapang pampanitikan na natatangi sa ekopoetika (DeLoughrey at Handley 13). Katulad ng pagkakasabi ni George Handley, “the island’s weather cycles and rhythms have been disrupted by anthropogenic climate change” (Handley 338). Para sa mga taong matagal nang naghanapbuhay nang kung ilang salinlahi nang malapit sa mga ritmong pangkalikasan sa isla (“in close proximity to the environmental rhythms of the island”) (Handley

338), ang biglaang nagbagong ekolohiya dala ng pag-init na global ay ngayo’y tumitiwalag sa kanila sa mga awtentikong tradisyon.

Higit pa rito, pinipilit tayo ng dalawang tula na tingnan bilang hindi matatawaran ang mga buhay ng mga taong kasalukuyang nagugulumihan at napalilikas dala ng pagbabago sa klima, at may pangangailangang unawain ang kritikal na kalagayan ng mahihirap na bansa na kabilang sa mabubuway kapag naharap sa epekto ng mga pagbabago sa klima dala ng kanilang nasira na at limitadong mapagkukunan ng yaman bilang mga dating kolonisadong bansa sa global na katimugan. Bilang testimonya sa mga nagbabagong padron ng panahon sa Pilipinas, ang mga tula, higit pa nating mauunawaan, ay mga naratibong testamento na sa pamamagitan nito “we can make sense of the crises of public life—or feel inspired to work toward solutions... Our success in developing a globally concerted response to the climate crisis will depend on the degree to which we can tell stories that we can all agree on.” (Chakrabarty, paunang salita sa *Global Ecologies and the Environmental Humanities* xiv)

Bilang mga artistikong testamento sa mapanalantang epekto ng Yolanda sa buhay ng mga Pilipino, sa loob man ng Pilipinas at sa diaspora, binabasa ng mga naratibo sa *Agam* ang mga tanda ng pagbabago sa klima at sinusukat ang epekto nito sa pamamagitan ng pag-aalala sa nakaraan at ng kakayahan na mag-isip sa antas na transnasyonal. Iniigpawan ng ganitong testamento ang nasyon-estado ng Pilipinas bilang hayag na salamin ng usaping global na pangkalikasan na pagbabago sa klima, isang pamplanetang kagipitan na nakakaapekto sa lahat ng nasa mundo, iniuugnay ang lahat ng tao sa pagtatangkang kilalanin at kaharapin ang krisis na ito, hindi lamang ngayon at sa panghihinarap, kundi rin bilang isang kontemporaryong bagay na hindi maibubukod sa nakaraan ng modernidad na Kanluranin. Dahil ang pag-unawa sa pagbabago sa klima bilang sanhing ugat ng global na krisis pang-ekolohiya ay *may* kasaysayan sa ilang siglo nang panghihimasok ng Kanluran, imperyalistang pagkakamal ng yaman, kolonyal na pang-aabuso ng kalikasan sa kapuluan ng Pilipinas.

Pagkatapos ng Yolanda, ipinahahayag ng ekolohikong imahinasyong Filipino ang alaala at testimonya ng pagbabago sa klima at pagkasirang pangkalikasan at sabay na isinasadokumento ang mga pamamaraan ng pamumuhay na Filipino, pamilya, pamayanan, at ang kalikasan na hindi matatawarang binago na ng karahasan ng pag-init na global. Para sa Pilipinas, ang pagkasirang pangkalikasang dala ng pag-init na global ay higit na dahil sa kinahantungan ng malabis na pagkonsumo ng mayayamang bansa at pagkamal at pag-abuso ng mga yaman ng global na katimugan ng mga nasabing bansa. Bilang testimonya ng karahasan at pangwawasak ng pagbabago sa klima sa Pilipinas, pinalilitaw ng mga tula at tuluyan sa *Agam* ang isang ekolohikong

imahinasyon upang alalahanin at saksihan ang pagkasirang pangkalikasan, at ikinakabit ang pagkasirang ito sa mga kasaysayan ng imperyalismo, kolonisasyon, at pananakop sa Pilipinas. Kung kaya, ipinahahayag ng ekolohikong imahinasyong Filipino sa *Agam* ang kolektibong alaala ng mga Pilipino ng mapanirang epekto ng imperyalismo sa klima at sa kalikasan. Sa ganitong pagkauwa, isinasakasaysayan ng ekolohikong imahinasyong Filipino ang pinagmulan ng mga Pilipino at ang kanilang pakikiisa sa mga lugar at mga rehiyon na mula doon ay pilit silang tinanggal dahil sa Yolanda at iba pang mapangwasak na kabayaran pangkalikasan na dala ng pagbabago sa klima na ibinunsod ng tao.

Bilang pagpapahayag ng isang ekolohikong imahinasyong Filipino, ang mga imahen at akda sa *Agam* at, kung gayon, lahat ng sulatin at sining ng mga Pilipino, maging sa loob man ng Pilipinas o sa diaspora, na sumasaksi sa mapangwasak na epekto ng pagbabago sa klima, at kumakabit ng mga nasabing epekto sa mga kasaysayan ng imperyalismo ay mga gawa din ng alaalang pangkalikasan. Sila ang mga inilalarawan ng postkolonyal na ekokritiko na Rob Nixon bilang mga naratibong nagsasalita sa pagtatanggol sa “socioenvironmental memory” (Nixon 24)—mga postkolonyal na naratibo ng pag-aalala na nagpapalitaw ng *mabagal na karahasan* ng pagbabago sa klima na makasaysayang isinanhi ng ilang siglong imperyalismo sa yaman na ipinataw sa global na katimugan at ang hindi maaasahang pagsusunog ng fossil fuel na tumugon sa hayok na pagkonsumo ng mga mamamayan ng mayayamang bansa (Nixon 22).

Mabagal na Karahasan at Alaalang Postkolonyal

Maaaring unawain ang mga kasaysayan ng pagkamal ng yaman ng mayayamang bansa mula sa mga mahihirap na bansang dati nilang sinakop bilang mga kasaysayan ng imperyalismo ng yaman. Kung hindi lang naman mga tao ang nasasakop, kundi pati ang mga lugar na tinitirhan nila, maaari kung gayong maunawaan ang negosyong imperyalistang Kanluranin bilang kolonisasyon ng kapwa tao at lugar, ng kalikasan at ng likas na mundo. Ayon kay Nixon, ang mabagal na karahasan ay:

a violence that occurs gradually and out of sight, a violence of delayed destruction that is dispersed across time and space, an attritional violence that is typically not viewed as violence at all... Climate change, the thawing cryosphere, toxic drift, biomagnification, deforestation, the radioactive

aftermaths of wars, acidifying oceans, and a host of other slowly unfolding environmental catastrophe present formidable representational obstacles that can hinder our efforts to mobilize and act decisively. The long dyings—the staggered and staggeringly discounted casualties, both human and ecological that result from war’s toxic aftermaths or climate change—are underrepresented in strategic planning as well as in human memory. (Nixon 2-3)

Hangga’t naikakabit ang pagbabago sa klima ng mga naratibong Filipino ng alaalang pangkalikasan, tulad ng mga nasa *Agam*, sa mga ibinaong kasaysayan ng imperyalismong US, sinasalungguhan nila at kinokontra ang walang habas na pagbura at kawalang pagkilala sa imperyal na kasaysayan ng America at ang nagpapatuloy nitong neolokonyal na presensiya sa Pilipinas. Tinutuligsa nila, tulad ng pagkakasabi ni Sarita See, “the compulsive, organized nature of imperial forgetting [that] has rendered incoherent and inarticulate,” ang kasaysayan ng kolonyalismo at imperyalismong US sa Pilipinas (xvi).

Dahil tinututulan ng mga nabanggit na naratibo ang paglimot sa imperyalismong Americano at ang pagtangi ng mga gawain ng labis na pagkonsumo ng America na humantong sa pagbabago sa klima, iginigiit din nila ang isang kritika na humaharap sa amnesiang pangkasaysayan ng imperyong Americano sa environmentalismo na nakasentro lamang sa U.S. Kung kaya, kinakalaban din nila ang imperyal na paglimot sa pagdidiin ng isang *postkolonyal* na alaala—“hybrid practices of remembrance in (post) colonial and multicultural societies” (Erll 64-65)—sa kanilang kritikal na pagkakawing ng pagkasirang pangkalikasan sa Pilipinas sa mga nakalimutan nang kasaysayan ng imperyalismong US. Ayon kay Astrid Erll, sinasalaming ng postkolonyal na alaala ang iba’t ibang pamamaraan kung paano ipinahahayag ng mga dating kolonisadong lipunan ang pag-aalala ng “shared, entangled and contested pasts” ng imperyalismo na lumalampas pa sa mga nasyon-estado (Erll 64-65). Itong pag-aalala na migrante at diasporiko ang humuhukay sa mga makasaysayang puwersa ng kolonyalismo na naging sanhi sa paghubog ng mga dahilang sosyo-ekonomiko kung bakit ang mga tao mula sa dating mga kolonisadong bansa ay nangibang-bayan nang transnasyonal, ang kalagayan ng diaspora. Sa pamamagitan ng postkolonyal na alaala, kung gayon, na transkultural sa pakahulugan lamang na gumagalaw papalayo sa “methodological nationalism, and especially the ‘nation-culture bind’” (Erll 65), *binubulabog* ng mga mga manunulat at alagad ng sining na Pilipino ang mga dominanteng paradigma ng environmentalismo na nakasentro sa bansang U.S. na winawalang bahala ang pagkasirang pangkalikasan sa mga bansa at rehiyon na sinakop ng America at pinasok ng imperyalismo. Sa paggawa nito, nagbubukas ang mga manunulat na ito at mga alagad ng sining ng pagkakataon para sa gawain ng paghahambing na umiinog sa environmentalismo sa global na hanay.

Sa pamamagitan nito, nagpapakita ang mga gawang diasporiko ng mga manunulat at alagad ng sining na Pilipino kung paano ang mga karagatan at tanawin ay mga likas na lunan sa pagbawi ng mga ibinaon na kasaysayan ng kolonyal na karahasan. Ipinapakita nila kung paano ang pagbabago sa klima na likha ng tao ay malinaw na gawa ng karahasan laban sa kolektibong alaala ng postkolonyal na mga pamayanan. Bilang halimbawa, nang wasakin ng Yolanda ang gitnang Pilipinas, nag-iwan ito ng hindi lamang lalampas sa 10,000 na kataong patay at 2 milyon na nawalan ng tirahan, kundi pinalala rin nito ang pagsalalay ng bansa sa mga neoliberal na polisiyang pang-ekonomiko at reporma, katulad ng IMF at ng World Bank, na humantong sa pang-aabuso ng yaman ng Pilipinas at ang pagsira sa kalikasan. Ayon kay Michel Chossudovsky, isang ekonomista at presidente at direktor ng Centre for Research and Globalization:

The social impacts of natural disasters [in the Philippines] are invariably exacerbated by a macro-economic policy framework... What is at stake is the deadly thrust of *neoliberal* economic reforms. For more than 25 years, since the demise of the Marcos dictatorship, the IMF's "economic medicine" under the helm of the Washington Consensus has prevailed, largely serving the interests of financial institutions and corporations in mining and agribusiness. (Chossudovsky)

Nananatiling malaya sa pagtuligsa ang mga neoliberal na patakarang pang-ekonomiya at reporma at dapat huwag pansinin (i.e. kalimutan) upang makatanggap ang Pilipinas ng tulong at tustos na humanitaryo mula sa mayayamang bansa na nakinabang sa pananakop at pagkamal ng yaman sa Timog Silangang Asya at sa kalakhan ng global na katimugan.

Inilarawan ng mga manunulat na pampanitikang Pilipino ang ganitong mga patakaran at reporma bilang mga mekanismo ng impluwensiya at kontrol na neokolonyal: mga gawaing heopolitikal na kumakasangkapan sa globalisasyong pang-ekonomiko at kultural na imperyalismo upang agawin ang likas-yaman ng Pilipinas, sirain ang kalikasan, at palalain ang mga problema sa kawalan ng trabaho, malnutrisyon, at sakit para sa milyong naninirahan sa loob ng bansa sa ibaba ng tinatawag na "poverty line." Kung kaya, hindi maihihiwalay ang mga sinadyang huwag kilatizing neoliberal na mga patakaran na nakatulong upang maging mabuway ang Pilipinas sa harap ng epekto ng pagbabago sa klima sa mga kontekstuwal na kasaysayan ng mayayamang industriyal at maunlad na mga bansa na sumakop sa Pilipinas at hindi matagumpay na nagpatupad ng maririing sagot sa pamplanetang kagipitan na pag-init na global.

Postkolonyal na Ekolohikong Imahinasyon: Pagdadalamhati at Pagtatanggol sa Likas na Mundo

Ang mga akdang pampanitikang Filipino na bumabawi sa ibinaong kasaysayan ng kolonyalismo ay kung gayon lalo pang nagpapaliwanag ng tinawag kong postkolonyal na ekolohikong imahinasyon: ito ang malikhaing pag-aalala ng imperyalismo at kolonisasyon bilang makasaysayang sanhi at kabayaran ng antropohenikong pagbabago sa klima at ekolohikong krisis sa Pilipinas. Sa pamamagitan ng sabay na ekolohikong imahinasyon at isang postkolonyal na alaala, nakapagsasalita ang mga manunulat na Pilipino upang ipagtanggol ang likas na mundo ng Pilipinas. Ngunit ipinahahayag din nila ang nakapanlulumong pagkawala bilang kinahinatnan ng imperyalismo sa yaman at neokolonyal na gawain ng pagkonsumo ng mayayamang bansa na bumubura sa mga inagawan ng ari-arian, paglilikas, sapilitang migrasyon, at ipinagkait na hanapbuhay ng mga namumuhay sa kapwa sinalantang klima at sinirang kalikasan ng Pilipinas. Maaari nating maunawaan ang makasining na pagpapahayag na Filipino ng ganitong pagkawala, muli sa mga salita ni Sarita See, bilang natatanging katangian ng *post/kolonyal na melangkolya*. Sa *post/kolonyal na melangkolya*, paliwanag ni See “the original dispossession of land and autonomy translates into dispossessed rage and grief. Thus, the tragedy of post/colonial melancholia arises not merely from the loss of an object or losing the right to own that object, but losing the right to own that loss.” (9)

Sa isa pang tula sa *Agam* na may pamagat na “Krutsay” na isinulat ni Marjorie Evasco, isang manunulat na Visayan, nagdadalamhati ang isang mandaragat sa nakababahalang pagkawala ng buhay-dagat sa lokal na katubigan kung saan siya nakikipagsapalaran upang makapaghanapbuhay bilang mangingisda. Habang lumalakas ang mga bagyo, na bumabaha at sumisira sa kanyang bayan, mapapansin niyang “our catch getting less and less. The living / body of the sea seems thinner and our usual fishing grounds are / dying.” (Evasco 28) Ipinahahayag ng kanyang pagdaraing ang isang postkolonyal na alaala na sabay ding nagpapakita ng *post/kolonyal na melangkolya* para sa pagkawalang tiniis at binatá ng mga Pilipino sa ilalim ng pagbabago sa klima—isang pagkawala na direktang maisisipi sa kawalang ingat at kagahaman ng mayayamang bansa na tinalikuran ang responsabilidad para sa pag-init na global at binura ang pag-agaw sa ari-arian ng mga dating kolonyal na teritoryo. Ipinaliliwanag ng mandaragat:

It is said these changes are caused by the foul smoke from
the white behinds of the big and rich nations of the world.
I'm still paddling my oars until now. My boat is not motorized.

I dislike the noise the motor makes and I've nothing to pay for gas.
Many in our fishing community are like me. And because our daily

catch has dwindled, we keep asking where are the mackerels?
Sheepheads? Jarbuas? Slipmouths? Gobies? Halfbeaks and sharks?
Fishes among the corals? Parrotfish? *Danggit*? Poisonous blowfish?
We see the sea slowly eating up our small island. At high tide the waves

rise beyond the highest leaves of the *pagatpat* on the shore. Who knows what
would become then of our livelihood? Until now, we are still very poor!"
(Evasco 28-29)

Hinaharaya ng tula ni Evasco ang mayayamang bansa ng global na hilaga bilang mga salarin sa pagbuga ng mga greenhouse gas na dumudumi sa Daigdig sa pagtaas ng nibel ng carbon dioxide na nakapagpapainit ng klima. At, bilang mga ahente ng pinakamahalagang heolohikong epekto na nagtulak sa Daigdig patungo sa Antroposeno, itinataggi pa rin ng mayayamang bansa ng global na hilaga ang responsabilidad ng mga konsentrasyong atmosperiko at pagbuga mula sa mga teknolohiyang nakasalalay lamang sa carbon na mabilis na pumapaimbulog, at inilalagay sa panganib ang mga bansang isla sa Timog Silangang Asya tulad ng Pilipinas. Bilang pagtitiyak, ipinahahayag ng tula ni Evasco ang post/kolonyal na melangkolya bilang natatanging makasining na pagpapahayag na Filipino na inuusisa ang hayagang di-kilala at di-mapangalanang salarin ng pag-init na global ("It is said these changes are caused by the foul smoke from / the white behinds of the big and rich nations of the world"). Ngunit ipinakikita rin ng tula ang di-kinikilala at inagawang pagkawala at pagpapaalis ng mga Pilipino at ng kanilang mga hanapbuhay ("Who knows what would become then of our livelihood? Until now, we are still very poor!") na maisisisi sa mayayamang bansa na ang malabis na pagkonsumo ng fossil fuel ang pinakapangunahing sanhi ng antropohenikong pagbabago sa klima. Ang paglilista ni Evasco ng mga isda na naglaho na sa karagatan na nakapalibot na isla ng mandaragat ay nagkakatalogo ng mga pagkawala at pagpapaalis ("And because our daily / catch has dwindled, we keep asking where are the mackerels?"), at kung gayon patuloy niyang inuusisa ang mayayamang bansa na tinatanggi ang makasaysayan at pangunahin nilang papel bilang mga ahente ng pagbabago sa klima.¹²

¹²Dalawang akdang tuluyan sa *Agam* ang "Three Souvenirs" ni Merlie Alunan at "Unnatural Disasters" ni Sheila Coronel na higit na inuusisa ang mayayamang bansa ng global na hilaga na tinatalikuran ang kanilang responsabilidad sa pag-init na global at tumatangging pagbayaran ang kasiraan dala ng masamang epekto ng pagbabago sa klima.

Tulad ng nililinaw ng tula ni Evasco at ng lahat ng akda sa *Agam*, may mga ugyanang dapat tupdin: ang kinalulugaran ng kapuluan ng Pilipinas sa daanan ng bagyo, ang epekto ng pag-init na global sa mga bansang isla, ang pagtanggì ng global na hilaga na panagutan ang reklamo ng mga nakaligtas na biktima, at ang globalisasyon ng neoliberal na pagkaunlad na kapitalista na lumamon sa lahat ng dinaanan nito. Sa mga “ugnayang dapat tupdin,” iginigiit ko na tinatawag ng mga tula at tuluyan ng *Agam* ang makasaysayang alaala ng imperyalismong Kanluranin sa Pilipinas, lalo na ang kolonisasyon ng kapwa tao at lugar na kaugnay ng pang-aabuso ng likas na mundo ng Pilipinas. Ipinahayag ng mga akda, higit pa, ang patuloy na epekto ng *pagpapaalis* na kapwa pisikal, sa sapolitang migrasyon ng mga Pilipino dahil sa pagkasirang pangkalikasan, at pamanahon, bilang ang kasalukuyang kawalang kakayahan na alalahanin at kilalanin ang mapanalantang epekto ng kolonyalismo sa pisikal na kalikasan ng Pilipinas—isaang epekto na pailalim na sanhi ng sapolitang migrasyon ng mga Pilipino bilang mga nakaligtas na biktima sa panahon ng madalas na pagdalaw ng matitinding bagyo at krisis na ekolohiko.

Higit na mahalaga, ang mga akda sa *Agam* ay paraan upang maproseso ng mga may-akda ang kanilang mga damdamin ng dalamhati sa gitna ng hindi mawari at hindi mabilang na pagkawala. “Grief becomes eloquent and brings me to the shore of Memory,” ayon sa isinulat ni Lenny Strobel sa kanyang panimula sa *Verses Typhoon Yolanda* (13), isa pang katangi-tanging kalipunan ng mga akdang pampanitikan tungkol sa bagyong Yolanda at pagbabago sa klima sa Pilipinas. Sa pagpapadaloy ng kanilang dalamhati sa kanilang mga isinulat, sinusukat ng mga manunulat na sinuri dito ang epekto ng pagbabago sa klima at pagkasirang pangkalikasan sa pamamagitan ng alaala ng nakalipas na transnasyonal ang sakop at malalim din ang kasaysayan. Dito, kung gayon, mauunawaan natin ang dalumat ni Strobel na “Alaala” upang ipahayag ang sabay na ekolohikong imahinasyon at isang postkolonyal na ekokritisismo na naglalalatag ng landas upang iproseso ang matinding dalamhati at lungkot dala ng pagkawalang dulot ng Yolanda. Ang alaala bilang kapwa panawagan at bilang sentral na tema sa tula ng *Agam* ay kung gayo’y mapagpanumbalik. Ito ang batayan para sa mapaghilom na kapangyarihan ng Tula (“healing power of Poetry.”) (Strobel 13).

Ekolohikong Imahinasyong Filipino at ang Inangbayan

Isinulong ng kasalukuyang pag-aaral na ang mga akda sa *Agam* ay nagpapahayag ng isang ekolohikong imahinasyong Filipino na nagdodokumento ng

kolektibong alaala ng mga pakikibaka ng mga Pilipino laban sa imperyalismo, militarismo, at nakasisira sa kalikasang kinahihinatnan ng pagkaunlad na global na kapitalista. Mahusay na ginagamit ng mga nasabing akda ang mga metaporang pangkalikasan upang alalahanin ang kanilang ugnayan sa Inangbayan na kritikal na pinahahalagahan ang mga kasaysayan ng imperyalismo at krisis ekolohiko. Sa mga isinulat, tinutuligsa ng mga alaala ng sinauna, pamana, at likas na mundo ang pagkasira ng kalikasan sa Pilipinas na pinasimunuan ng mga kapangyarihang pangnegosyo na kumikita sa paglimot ng mga kasaysayan ng imperyalismo at, sa kasalukuyan, sa pang-aabuso ng likas-yaman ng Pilipinas sa pamamagitan ng neokolonyal na mga gawain na kinakasangkapan ang kapitalismo, globalisasyong pang-ekonomiko, at malabis na pagkonsumo sa pag-impluwensiya sa panloob na pamamalakad ng Pilipinas. Sa mga isinulat, makikita natin kung paano kapwa ang ekolohikong imahinasyon at ang postkolonyal na alaalang pangkalikasan ay nagpapahayag ng sumusunod: 1) ang kolektibong pag-aalala ng mga Pilipino sa Inangbayan na dapat kumilala sa pagkasira ng kalikasan bilang kawalang katarungan ng kolonyal at imperyalistang pang-aapi, at 2) ang pagtatangka na bawiin at panatilihin sa pamamagitan ng alaala ang lupang tinubuan, buhay, at pamana.

Kapag inaalala ng mga Pilipino sa Pilipinas at sa diaspora ang Inangbayan sa kasalukuyang panahon ng pagkawasak pangkalikasan, inilalarawan nila ang patuloy na pakikibaka ng mga Pilipino laban sa imperyalismo at nagpapahayag sila ng maka-lunang pandama at pakikiisa hindi lamang sa Pilipinas kung hindi *sa mundo*. Lumalabas ang ganitong diasporikong perspektiba mula sa kasaysayang imperyalista at kolonyal na mga ugnayan na nakakawing bilang sanhi ng mapatutunayang suliranin ng pagkasirang pangkalikasan sa Pilipinas ngayon. Mauunawaan natin ang ganitong pagkasira sa Pilipinas bilang marahas na pagtatambak ng mga imperyal na latak (*imperial debris*), sa salita ni Ann Laura Stoler, na magpapatunay sa “what people are ‘left with’; to what remains, to the aftershocks of empire, to the material and social afterlife of structures, sensibilities, and things” (Stoler 194). Higit na kritikal, nagpapahayag ang ganitong diasporikong perspektiba ng isang postkolonyal na alaala sa loob ng ekolohikong imahinasyong Filipino— isang makasaysayang alaala na naglalandat at tumutuligsa sa kolonyal na kapangyarihan ng global na hilaga, na bumubuo ng pangunahing puwersa ng pagbabago sa klimang bunsod ng tao. Sa pamamagitan ng ekolohikong imahinasyong Filipino, makapangyarihang inilalandat ng tula at tuluyang Filipino tungkol sa Bagyong Yolanda at pagbabago sa klima na ang pagkasirang pangkalikasan ay “the wasted matter left over by the project of development” sa antas na pamplaneta (Rao 313). Sa pagpapahayag ng natatanging ekokritikal na perspektiba na Asyanong Timog Silanganin, dinadala ng mga naturang sulatin ang malawak na saklaw ng pagbabago

sa klima sa loob ng larang ng pag-unawa ng ugat ng pag-init na global sa imperyong Kanluranin at, dahil dito, nailulugar nila tayo upang maunawaan ang suliranin ng katarungang pangkalikasan na sumusunod sa karahasang pangkalikasan na dala ng pagbabago sa klima.

Isinalin ni Alvin B. Yapan.

Mga Sanggunian

ABS-CBN Investigative and Research Group. “Yolanda: Two Years After.” *ABS-CBN.com*, 7 Nobyembre 2015, news.abs-cbn.com/focus/v2/11/07/15/yolanda-two-years-after. Binuksan noong 9 Enero 2016.

Alunan Merlie N., pat. “Three Souvenirs.” *AGAM: Filipino Narratives on Uncertainty and Climate Change*, pat. Renato Redentro Constantino. Institute for Climate and Sustainable Cities, 2014, pp. 81-82.

---. *Our Memory of Water: Words after Haiyan*. Ateneo de Naga University Press, 2016.

Amadore, Leonicio A. Paunang salita. *Agam: Filipino Narratives on Uncertainty and Climate Change*, pat. Renato Redentro Constantino. Institute for Climate and Sustainable Cities, 2014, pp. xv-xvii.

Apostol, Gina. “Survival, Surrender, Oblivion.” *NYTimes.com*, 14 Nobyembre 2013, nytimes.com/2013/11/15/opinion/surrender-oblivion-survival.html. Binuksan noong 9 Enero 2017.

Azurin, Arnold Molina. “Agayayos.” *Agam: Filipino Narratives on Uncertainty and Climate Change*, pat. Renato Redentro Constantino. Institute for Climate and Sustainable Cities, 2014, pp. 42-44.

Chakrabarty, Dipesh. “Postcolonial Studies and the Challenge of Climate Change.” *New Literary History*, tomo 43, blng. 1, 2012, pp. 1-18.

---. Paunang salita. *Global Ecologies and the Environmental Humanities: Postcolonial Approaches*, pat. Elizabeth DeLoughrey, Jill Didur, at Anthony Carrigan. Routledge, 2015, pp. xiii-xv.

- . "Humanities in the Anthropocene: The Crisis of an Enduring Kantian Fable." *New Literary History*, tomo 47, blng. 2 at 3, 2016, pp. 377-397.
- Chossudovsky, Michel. "Climate Change: The Philippines Haiyan Typhoon is Not the Result of Global Warming." *Finlandtimes.fi*, 17 Noyembre 2013, finlandtimes.fi/column/2013/11/17/3207/Climate-Change:-The-Philippines-Haiyan-Typhoon-is-not-the-Result-of-Global-Warming. Binuksan noong 9 Enero 2017.
- Chua, Rina Garcia. "Dismantling Disaster, Death, and Survival in Philippine Eco-poetry." *Kritika Kultura*, tomo 25, 2015, pp. 26-45.
- Constantino, Renato Redentor. Introduksiyon. *Agam: Filipino Narratives on Uncertainty and Climate Change*, pat. Renato Redentro Constantino. Institute for Climate and Sustainable Cities, 2014, pp. xvii-xix.
- Coronel, Sheila. "Unnatural Disasters." *Agam: Filipino Narratives on Uncertainty and Climate Change*, pat. Renato Redentro Constantino. Institute for Climate and Sustainable Cities, 2014, pp. 88-89.
- De Ungria, Ricardo M. "He Said." *Agam: Filipino Narratives on Uncertainty and Climate Change*, pat. Renato Redentro Constantino. Institute for Climate and Sustainable Cities, 2014, pp. 11-13.
- Delmendo, Sharon. *The Star-Entangled Banner: One Hundred Years of America in the Philippines*. Rutgers University Press, 2004.
- DeLoughrey, Elizabeth, at George B. Handley. "Introduction: Toward an Aesthetics of the Earth." *Postcolonial Ecologies: Literatures of the Environment*, pat. Elizabeth DeLoughrey at George B. Handley. Oxford University Press, 2011, pp. 3-39.
- Erl, Astrid. *Memory in Culture*. Salin ni Sara B. Young. Palgrave Macmillan, 2011.
- Evasco Marjorie. "Krutsay." *Agam: Filipino Narratives on Uncertainty and Climate Change*, pat. Renato Redentro Constantino. Institute for Climate and Sustainable Cities, 2014, pp. 27-29.
- Francia, Luis H. *A History of the Philippines: From Indios Bravos to Filipinos*. Overlook, 2010.
- Garrard Greg. *Ecocriticism*. Ika-2 ed. Routledge, 2011.
- Ghosh, Amitav. *The Great Derangement: Climate Change and the Unthinkable*. The University of Chicago Press, 2015.

- Huggan, Graham, at Helen Tiffin. *Postcolonial Ecocriticism: Literature, Animals, Environment*. Routledge, 2015.
- Handley, George B. "Climate Change, Cosmology, and Poetry: The Case of Derek Walcott's *Omeros*." *Global Ecologies and the Environmental Humanities: Postcolonial Approaches*, pat. Elizabeth DeLoughrey, Jill Didur, at Anthony Carrigan. Routledge, 2015, pp. 333-351.
- Kramer, Paul A. *The Blood of Government: Race, Empire, the United States, and the Philippines*. University of North Carolina Press, 2006.
- Monte de Ramos, Grace R. "How Do You Read the Clouds?" *Agam: Filipino Narratives on Uncertainty and Climate Change*, pat. Renato Redentro Constantino. Institute for Climate and Sustainable Cities, 2014, pp. 36-37.
- Nixon, Rob. *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Harvard University Press, 2011.
- Pearce, Fred. "The Methane Riddle: What Is Causing the Rise in Emissions?" e360.yale.edu, 25 Oktubre 2016, e360.yale.edu/feature/methane_riddle_what_is_causing_the_rise_in_emissions/3047/. Binuksan noong 9 Enero 2017.
- Rao, Vyjayanthi. "The Future in Ruins." *Imperial Debris: On Ruins and Ruination*, pat. Ann Laura Stoler. Duke University Press, 2013, pp. 287-322.
- Rodriguez, Dylan. *Suspended Apocalypse: White Supremacy Genocide, and the Filipino Condition*. University of Minnesota Press, 2009.
- Stoler, Ann Laura. "Imperial Debris: Reflections on Ruins and Ruination." *Cultural Anthropology*, tomo 23, blng. 2, 2008, pp. 191-219.
- Strobel, Lenny. Paunang salita. *Verses Typhoon Yolanda: A Storm of Filipino Poets*, pat. Eileen R. Tabios. Meritage Press, 2014, p. 13.
- Tabios, Eileen R., pat. *Verses Typhoon Yolanda: A Storm of Filipino Poets* Meritage Press, 2014.